

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT

– REZUMAT –

**TEMATIZAREA HEIDEGGERIANĂ A FIINȚEI ÎNTRE
CHIASM ȘI PARADOX**

Conducător de doctorat:

Prof. Univ. Dr. Virgil Ciomoș

doctorand:

Student-

Boguș Alexandru

2014

Cuprins

Introducere.....	1
Secțiunea I. Tematizarea ființei și chiasmul primei perioade de gândire.....	11
Capitolul 1. Introducere în problematica chiasmului.....	14
§1. Tipologia chiasmului.....	15
§2. Chiasmul simplă-inversare din <i>Ființă și Timp</i>	29
§3. Fenomenologia religiei și chiasmul.....	35
§4. Analitica Dasein-ului în orizontul problematicii chiasmului.....	47
Locul-de-deschidere și interogația asupra sensului.....	53
Capitolul 2. Autenticitate, adevăr și eșecul <i>Ființă și Timp</i>	65
§5. Spațialitatea și raportul ontic-ontologic.....	66
§6. Autenticitatea.....	73
Limitele autenticității. Deschidere și critică.....	82
§7. Chiasm și eșec.....	93
Secțiunea II. Tematizarea fi-inței. Turnură, chiasm și paradox.....	109
Capitolul 3. <i>Contribuțiile</i> și problematica chiasmului.....	112
§8. Îmbinarea îmbinărilor.....	117
Capitolul 4. Chiasm și paradox.....	152
§9. Chiasmul.....	154
Principiul rațiunii.....	160
Lucrul.....	166
§.10. Paradoxul.....	177
Identitate și Diferență.....	182
Limbajul.....	188
Remarci finale. Concluzie.....	200
Urgența lipsei de urgență și deschiderea către etică.....	222
Bibliografie.....	228

Cuvinte-cheie

Ființă, chiasm, paradox, împrăsiere, estire, fi-ință, simplă-inversare, metafizică, raportul ontic-ontologic, diferența ontologică, pliul fi-inței, punct-median, clivaj, abis, turnură, rațiune tehnocalculatorie, voință, gândire reprezentatională, esența tehnicii, detașare, etică.

ARGUMENT

Lucrarea de față își propune să analizeze modul în care Heidegger tematizează ființa, miza centrală a gândirii sale, pornind de la fenomenele chiasmului și paradoxului. În prezentul studiu vom avea în vedere faptul că gândirea heideggeriană nu rămâne neschimbată de-a lungul anilor, ci aceasta suferă transformări esențiale începând cu jumătatea anilor '30 ce marchează de asemenea și adeziunea lui Heidegger la mișcarea nazistă. Turnura (*die Kehre*), cum este cunoscută această transformare radicală, presupune pe de-o parte atât renunțarea la categoriile centrale din *Ființă și Timp* – precum „fenomenologie”, „ontologie” sau „analitica *Dasein*-ului” – cât și reorientarea întregului demers dinspre o pretinsă centralitate a omului înspre una a ființei. În fond acesta a reprezentat principalul neajuns al primei perioade de gândire: faptul că fenomenul ființei în genere nu mai ajunge să fie luat în considerare, ultima parte din *Ființă și Timp* nemaivăzând niciodată lumina tiparului. Deși figura chiasmului ajunge să fie folosită cu precădere după turnura gândirii sale, după cum punctează foarte bine D.Janicaud și F. Matéi, vom încerca să arătăm în această lucrare faptul că putem considera chiasmul ca un fir conducător în ceea ce privește tematizarea ființei în cadrul primei perioade de gândire. Astfel, deși ocurențele chiasmului în cadrul acestei prime perioade de gândire sunt rare și adesea aparent inesențiale, vom arăta modul în care putem corela figura chiasmului cu punctul de pornire al întregii analize existențiale a *Dasein*-ului. Altfel spus, analitica existențială a *Dasein*-ului are în comun cu figura chiasmului tocmai o caracteristică centrală a acestei figuri: inversarea. Dacă în cazul chiasmului este vorba despre inversarea termenilor pentru a forma o simetrie inversă, în cazul analiticii *Dasein*-ului este vorba despre a inversa o teză tradițională, „esența precede existența” în „existența precede esența”. Desigur, această

inversare de care pomenim nu reprezintă o chestiune superficială după cum poate părea la prima vedere (o simplă joacă cu cuvintele), ci trebuie înțeleasă în dimensiunea sa esențială: raportul ontic-ontologic pe care îl presupune *Ființă și Timp* – și implicit prima perioadă de gândire care este adunată la sine în cadrul acestui *magnum opus* heideggerian – este mai puțin dezlipit de metafizică decât i-ar plăcea lui Heidegger să creadă în prima instanță. Tocmai acesta va fi unul din sensurile „eșecului” primei perioade de gândire și a transformării radicale ale acesteia în încercarea de a gândi diferența ontologică. Mai precis, raportul dintre ontic și ontologic presupune un tip de distanțare de tradiție care operează o simplă inversare care însă lasă la nivel structural totul neatins. De aceea, chiar dacă firul conducător al analiticii *Dasein*-ului nu este vreo esență atemporală a omului, ci existența și faptul-de-a-fi-în-lume, modul în care nivelul existențial (și ontologic) este considerat în relația sa cu cel ontic revine la o înțelegere încă metafizică.

Ori turnura are tocmai acest rol de a radicaliza interogația asupra diferenței ontologice, care în cadrul primei perioade a fost doar presupusă, accentul mutându-se de pe ființa omului înspre ființa ca atare. De aceea majoritatea conceptelor care în primă instanță trimiteau către ființa și agenția omului, trebuie acum înțelese la nivelul destinal al ființei. Astfel *Dasein*-ul devine *Da-sein*, ca loc-de-deschidere care asigură spațiu-timpul împrăzierii (traducerea noastră a conceptului central al gândirii târzii, *Ereignis*), decizia devine de-cizie ca mișcare epocală a fi-inței (modalitatea prin care redăm doar la nivel grafic transformarea lui „*Sein*” în varianta sa arhaic germană, „*Seyn*”), înțelegerea devine chibzuință ca modalitate de a refuza tipul de voință de control a cunoașterii tehnico-științifice, temporalitatea devine spațiu-timpul (*Zeitraum*) împrăzierii, iar lumea devine dintr-un atelier al menirilor funcționale tetrada (*Geviert*) formată din muritori, zei, cer și pământ. Toate aceste transformări descriu renunțarea la centralitatea omului și la reorientarea gândirii heideggeriene către pliul ontologic al fi-inței. Tocmai acest pli, acest clivaj este diferența radicală dintre cele două perioade de care dă seama figura chiasmului: raportul dintre ontic și ontologic nu mai este unidirecțional și ierarhic (dinspre ontic spre ontologic), ci bidirecțional și orientat către abisul lipsei de temei care este propriu clivajului. Dacă în cadrul primei perioade de gândire negativitatea era mai degrabă apanajul nivelului ontic – nivelul ontologic fiind în nenumărate rânduri numit cel „pozitiv” și întotdeauna axat pe fenomenele manifestării, dez-ascunderii și inteligibilității – în cadrul celei de-a doua perioade de gândire negativitatea deține un rol

central: fi-ința de la bun început se retrage și refuză. Astfel, această negativitate asumată lasă urme foarte concrete la nivelul textului heideggerian, sub forma diferitelor paradoxuri pe care le folosește. Însă, modul în care trebuie să înțelegem paradoxurile heideggeriene nu este similar modului în care acestea au fost tematizate de-a lungul istoriei filosofiei – ca coincidență a opușilor sau ca idenitate dintre Ființă și Nimic – ci diferit: tensiunea dintre cei doi termeni care se opun nu dă seama de vreo dialectică sau de vreo progresie sau lege a ființei, ci sunt mai degrabă moduri prin care dăm seama de abisul clivajului dintre fi-ință și ființare. Mai mult decât atât, după cum vom încerca să arătăm, trebuie să înțelegem în primă instanță prin paradox nu atât diferitele ocurențe de formulări paradoxale pe care Heidegger le folosește, cât mai degrabă încercarea acestuia de a descrie în conceptele metafizicii împrărierea fi-inței care debordează acest limbaj. Este din acest punct de vedere filosofia condamnată la tăcere, pentru a nu recădea în metafizică, sau există vreo posibilitate alternativă la această prespusă tăcere? După cum vom încerca să arătăm, tăcerea reprezintă mai degrabă calea mistică de detașare de lume, însă Heidegger nu este un mistic – deși după cum o demonstrează Caputo se poate afirma măcar prezența unui element mistic în gândirea acestuia – iar soluția acestuia presupune de a vorbi în continuare limbajul metafizicii însă dinspre abisul împrării. Într-o maniera asemănătoare trebuie înțeleasă și cerința fundamentală a gândirii târzii heideggeriene de a începe a gândi pornind de la fi-ință și nu de la ființare. În mod evident, este imposibil să începem a gândi pornind de la fi-ință întrucât aceasta nu „este” așa cum ființările sunt, însă putem începe de la a gândi o ființare dinspre fi-ință, putem gândi lucrul (*das Ding*) dinspre relația sa cu tetrada și nu dinspre relația sa cu complexul matematico-fizic de caracteristici și proprietăți. Acest tip de raportare Heidegger îl numește printr-un termen ce atestă o legătura directă cu Meister Eckhart, și anume *Gelassenheit*, însă în loc să trimită către o detașare de lucruri și o retragere într-o prespusă comuniune mistică cu divinitate, trimite mai degrabă către o detașare către lucruri, o lăsare a acestora să fie în ceea ce au propriu, fără a ne determina. Aceasta este raporta heideggeriană la tehnologie: fără a demoniza esența tehnologiei (*Gestell*), contra-esența împrării, trebuie să ne comportăm față de dispozitivele tehnice într-o manieră detașată care ne permite să le percepem ca simple instrumente. Or, tocmai în acest punct se deschide orizontul etic și politic al gândirii heideggeriene. Dacă, „numai un zeu ne mai poate salva”, iar filosoful ca păstrător și adăpostitor al adevărului fi-inței trebuie pur și simplu să pregătească saltul către un nou

început al gândirii, ce rămâne de făcut în fața avansului nestăvilit al tehnoscienței? Deși Heidegger nu s-a ocupat în nici un moment de etică, se ridică în continuare problema a modului în care putem încetini sau stopa acoperirea adevărului ființei și transformarea acestui în corectitudine, situare-disponibilă și producție și consum de masă. Mai mult, trebuie gândită o posibilă rută de acces către o asemenea problematică din moment ce gândirea lui Heidegger va fi întotdeauna bântuită de adeziunea la mișcarea nazistă.

Secțiunea I. Tematizarea ființei și chiasmul primei perioade de gândire

În prima secțiune a acestei lucrări ne propunem să tratăm în primul rând despre tipologia chiasmului pe care D. Janicaud și F. Matéi o realizează în cartea lor, singulară am putea spune în ceea ce privește problematica chiasmului în exegeza heideggeriană, *Heidegger. From Metaphysics to Thought*. Pornind de la această tipologie și de la o prealabilă amorsare a problematicii chiasmului vom încerca să arătăm modalitatea în care putem înțelege tematizarea ființei din *Ființă și Timp* pornind de la figura chiasmului, care mai degrabă apare în valențele ei structurale decât în ocurențe ale unor chiasmuri propriu-zise. De la bun început ne propunem să arătăm că figura chiasmului nu poate în niciun moment fi înțeleasă în mod separat de modalitatea în care este tematizată ființa, astfel prima parte va reprezenta o trecere în revistă a principalelor articulații ale întrebării privitoare la sensul ființei. Or, tocmai pornind de la fenomenul sensului și de la fenomenul spațialității *Dasein*-ului vom încerca să arătăm modul în care relația dintre ontic și ontologic revine la o simplă-inversare. De altfel, motivul pentru care am numit chiasmul propriu primei perioade de gândire chiasm simplă-inversare constă în operarea unei simple inversări între termenii unei opoziții metafizice, în timp ce structura metafizică rămâne intactă. Însă, folosirea figurii chiasmului trebuie căutată în cursurile de fenomenologia religiei pe care Heidegger le ține la începutul anilor '20 la Freiburg. Aici, chiasmul este considerat a fi un simplu artificiu și joc al cuvintelor, accentul căzând în schimb pe temporalitatea celei de-a doua veniri a lui Iisus. Pornind de la această temporalitate și de la vocația creștină a primelor secole, Heidegger dezvoltă accentul asupra fenomenului temporalității, accent care se va păstra intact până la *Ființă și Timp*. Or, deschiderea factică ale primelor cursuri asupra fenomenologiei religiei îl face pe Heidegger să se îndepărteze de tipul de fenomenologie a conștiinței, noetic-noematic, orientându-se spre

facticitatea existenței. Însă, o asemenea orientare va trece sub tăcere tocmai importanța pe care chiasmul o va asuma în cadrul celei de-a doua perioade de gândire.

În ceea ce privește fenomenul simplei-inversări pe care am menționat-o anterior credem că aceasta se observă cel mai bine în cazul fenomenului spațialității. Apropierea și distanța există doar la nivel ontic în timp ce existențialul ființei *Dasein*-ului pentru spațiu, reprezentând nivelul ontologic, îl reprezintă dez-depărtarea. Astfel, numai la nivel ontic avem parte de negativitate (distanța) însă la nivelul ontologic avem parte doar de o pozitivitate (dez-depărtarea) înțeleasă ca o condiție de posibilitate, deși factică, atât a caracterelor pozitive (apropierea), cât și a celor negative (distanța). Putem vedea așadar că, deși punctul de pornire îl reprezintă fenomenul existenței și nu cel al esenței, modul în care nivelul ontologic este tematizat este extrem de similar cu modalitatea metafizică și tradițională în care a fost tematizat de-a lungul timpului, modalitate pe care însuși Heidegger va ajunge să o critice în *Contribuții*. Această grilă de a citi analitica *Dasein*-ului este susținută în primul rând de modul în care Heidegger alege să cadreze întrebarea asupra ființei ca fiind o întrebarea asupra sensului ființei, adică asupra structurii de inteligibilitate. De altfel, acest fenomen al inteligibilității va fi central în *Ființă și Timp*, chiar și acolo unde adevărul este considerat ca concomitentă ascundere și dez-ascundere, fenomenul dez-ascunderii, manifestării și inteligibilității este preeminent în dauna ascunderii și retragerii.

Odată adus în discuție și fenomenul autenticității, în care se poate vedea și mai bine balastul metafizic pe care analitica *Dasein*-ului îl presupune, avem imaginea completă a unui tip de tematizare a ființei care este într-un anumit sens de la bun început sortit eșecului. Însă acest eșec nu trebuie interpretat doar ca insuficienta radicalitate a interogației asupra diferenței ontologice, altfel spus o insuficientă atenție acordată fenomenului negativității și diferenței, ci, după cum arată Lewis, concepția despre autenticitate și popor stă mărturie pentru un tip de platonism politic de care Heidegger dă dovadă. Adeziunea la mișcarea nazistă nu poate fi interpretată ca o simplă scăpare, o greșală de înțeles într-un context neprielnic, ci ca având rădăcini în tipul de gândire politică a lui Heidegger dezvoltat în diviziunea §64 din *Ființă și Timp*. Astfel, trecerea de la nivelul *Dasein*-ului individual la nivelul comunității, sau poporului, este ilegală întrucât întreaga listă de categorii ale autenticității (faptul-de-a-fi-întru-moarte, decizia, anticiparea) țin de domeniul individualității iar transferarea acestor

nivelului comunitar reprezintă un tip de *mimesis*, de aceea platonismul. Ori, tocmai insuficienta radicalitate a primei perioade de gândire și adeziunea la mișcare nazistă fac ca gândirea lui Heidegger să treacă printr-o transformare radicală.

Secțiunea II. Tematizarea fi-inței. Turnură, chiasm și paradox

În cea de-a doua secțiune ne propunem să arătăm modul în care gândirea heideggeriană se transformă și vom recurge la ceea ce este îndeobște considerat a fi o a doua *Ființă și Timp*, și anume textul *Contribuțiilor (Beiträge zur Philosophie)*. În această carte Heidegger renunță la corsetele academice alegând un tip de scriitură care pe alocuri are rezonanțe poetice sau chiar mistice. Locul capitolelor, proprii unor lucrări academice, este luat de ceea ce Heidegger numește îmbinări, care nu reprezintă pur și simplu un alt nume pentru capitole, ci redau de-venirea istorică a fi-inței. Mai mult, după cum afirmam, Heidegger renunță la categoriile de „fenomenologie” sau „ontologie” pentru demersul său, interogația asupra sensului ființei se schimbă într-o interogație asupra adevărului fi-inței, iar preeminența *Dasein*-ului se transformă într-o rezervare a gândirii și voinței omului în fața retragerii destinale a fi-inței. Mutația dinspre o interogație asupra sensului înspre una asupra adevărului fi-inței revine tocmai la asumare negativității: fi-ința este de la bun început retragere și refuz ezitant. Nu lipsa de putere, sau de cogniție a omului, a trimis fi-ința în retragere, ci retragerea este o dinamică esențială a fi-inței. Întreaga istorie este reinterpretată dinspre fi-ință, iar voința omului de a re-prezenta pornind de la ceea ce este constant în prezență trebuie depășită înspre un tip de gândire care lasă fi-ință să fie. Însă, adevărul fi-inței este împrărierea. Împrărierea nu este un nou nume pentru creație, producere, sau generare, ci se desparte de toate aceste categorii metafizice, după cum nu este primul motor, prima cauză sau primul principiu.

Împrărierea este alocarea propriului ființării și întemeierea lor de către fi-ință, dar nu ca o dinamică unidirecțională dinspre fi-ință înspre ființare, ci ca o dinamică bidirecțională: fi-ința este la rândul ei întemeiată și alocată în propriul ei de ființări. Acest joc al opușilor, al contrelor, este lupta care se află în vigoare între muritori și zei, între cer și pământ. Această dinamică de contră, ce atestă negativitatea funciară a fi-inței, este esențială. Însă, la fel de bine această tensiune nu trebuie înțeleasă într-un mod dialectic sau progresiv, ci

ambii termeni ai tensiunii sunt întorși către celălalt și astfel către punctul lor median, abisul lipsei de teme, altfel spus abisul clivajului diferenței ontologice. Or, tocmai în acest punct putem observa faptul că figura chiasmului, așa cum este aceasta folosită în perioada târzie de gândire – mai ales în cursurile *Identitate și Diferență* și *Principiul Rațiunii* – redă tocmai această dinamică de întoarcere către punctul median, către abisul împrăzierii, întrucât esențială în figura chiasmului nu este inversarea (care ar putea la fel de bine lăsa structura intactă), ci turnura, turnura termenilor către punctul de origine a propriului lor. Modul în care chiasmul este folosit în cele două cursuri anterior oferă și cheia înțelegerii cerinței de a gândi pornind de la fi-ință. Deși începem a gândi pornind de la ființare, într-o manieră neașteptată, operăm o schimbare a tonalității (un exemplu ar fi trecerea de la citirea principiul rațiunii ca „*nimic nu este fără rațiune/temei*” la „*nimic nu este fără rațiune/temei*”) prin care maniera metafizică este zguduită din rădăcini făcând loc pentru un alt tip de citire.

Ori tocmai pornind de la acest alt tip de citire, această schimbare de tonalitate, trebuie să înțelegem și paradoxul. Nu atât ca o manieră în care „inefabilul” ființei este redat prin structuri contradictorii, ci modalitatea în care jocul de contră și tensiunea și negativitatea funciară a fi-inței se manifestă. Mai mult decât atât, problema ridicată anterior asupra posibilității ca filosofia să fie condamnată la tăcere (mai ales din moment ce modul în care împrăzirea este „descrisă” este total negativ) este aplanată tocmai pornind de la o asemenea altă tonalitate: nu e vorba de a renunța la limbajul metafizicii, întrucât nici nu ar fi posibil, sau de a inventa un alt limbaj de la zero, ci de a opera mici turnuri în cadrul a ceea ce este spus, turnuri care fac posibilă o altă tonalitate, o altă rezonanță în care gândirea se poate mișca dincolo de categoriile metafizice. Din acest punct de vedere, lucrul, cel care articulează și adună la sine tetrada, operează o aceeași manevră: chiar dacă lucrul este o ființare, modul în care îl gândim nu este pornind de la caracteristicile și proprietățile sale fizico-matematice, ci pornind de la adunarea la sine a opușilor: cerul și pământul, muritorii și divinii. Tocmai de aceea, detașarea către lucruri de care vorbește Heidegger nu presupune renunțarea la dispozitivele tehnice, la reîntoarcerea la o viață arhaică lipsită de orice fel de confort și bunăstare adus de către progresul științei, ci mai degrabă presupune un tip de distanță față de dispozitivele tehnice care ne permite o raportare liberă față de acestea. Așadar, nu trebuie să fim controlați și subordonați de lucrurile și dispozitivele tehnice pe care le deținem (sau mai bine spus pe care societatea actuală le creează constant), ci să avem o raportare distantă și

liberă prin care nu dispozitivele tehnice ne controlează pe noi, ci noi le folosim ca simple instrumente de care ne putem dezlipi la nevoie. Acesta este sensul lui *Gelassenheit* pe care Heidegger îl opune esenței tehnologiei, ca *Gestell*, ca voință de a domina și a transforma totul în calculabilitate.

Remarci finale

Tocmai în acest punct al tratamentului aplicat esenței tehnologiei, sunt destui autori (pornind de la Levinas până la Caputo, Lewis sau Janicaud) care îi reproșează lui Heidegger lipsa unei etici. Ca și cum avansul tehnoscienței și a voinței de a domina și subjugă planeta propriu rațiunii calculatorii, prin care orice ființare este transformată în resursă disponibilă pentru ciclul industrial de producție și consum, poate fi stopat printr-o așteptare liniștită a unui indiciu al fi-inței. Deși critica lui Heidegger asupra voinței se aplică, și este valabilă, și în cazul unei asemenea dorințe de a opri avansul nestăvilat al tehnoscienței, a *Gestell*-ului, nu putem să nu ne întrebăm dacă agenția umană nu poate fi gândită dincolo de categoriile metafizice în care a fost concepută până în acest moment. Critica heideggeriană a diverselor ideologii ale secolului trecut, capitalismul, comunismul sau național-socialismul, reprezintă în fond o critica asupra modernității, iar din acest punct de vedere se poate deschide un orizont al asocierii gândirii heideggeriene asupra fi-inței și metafizicii cu diferitele filoane ale gândirii de stânga care critica la rândul lor modernitatea, umanismul propriu marxismului de secol XIX, industrializarea sau determinismul economic al istoriei. Nu este vorba așadar de a instrumentaliza gândirea heideggeriană pentru a o aduce mai aproape de anumite preferințe deja configurate și trecute sub tăcere, ci mai degrabă ar fi vorba de a deschide un drum de interogație care să fie fidel gândirii heideggeriene, dar care în același timp să gândească din propria sa situație factică contemporană. O etică heideggeriană poate porni de la critica metafizicii ca voință de dominare sau de la critica ierarhiei (înțeleasă desigur în sensul ierarhiei ontologice a ființei tematizată ca *ὄντως ὄν*), iar un asemenea demers este asumat în diferite grade de gânditori precum Vattimo, Zabala, Lacoue-Labarthe sau Reiner Schurmann. În măsura în care gândirea asupra fi-inței prin intermediul chiasmului și paradoxului oferă numeroase instrumente pentru a putea concepe un asemenea drum de gândire și interogație, se impune a auzi urgența lipsei de urgență care constituie societatea noastră, încă modernă,

acaparată de consumerism sau neoliberalism. Din acest punct de vedere, a concepe un asemenea drum de gândire presupune a răspunde urgenței la care suntem supuși azi, urgența totalei retrageri a fi-inței și a dominației tehnno-științei înțeleasă ca contra-esență a împraprierii, altfel spus *Gestell*.